

УДК 81'42(470-651.1+100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-35>

ДМИТРО ДОНЦОВ ПРО ВОРОЖІСТЬ РОСІЇ ДЛЯ СВІТУ (МОВНИЙ АСПЕКТ)

DONTSOV ON RUSSIA'S HOSTILITY TO THE WORLD (LINGUISTIC ASPECT)

Микитюк О. Р.,

orcid.org/0000-0003-3922-4610

Scopus-Author ID: 57867428400

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті показано, що впродовж багатьох років масмо справу з імперським знанням про непереможність Росії та про її величність, проте Д. Донцов доводить, що це лише міт, який створила Росія. Проаналізовано, якими методами та мовними засобами мислитель руйнує цей міт в середині ХХ ст. Сьогодні, під час широко-масштабної російсько-української війни, весь світ розуміє, що Росія знищує не лише цінності демократії, а й закони всього світу, російські наративи – це суцільна брехня. Натомість саме Україна захищає цілу Європу. Позицію про тиранію Росії та про її небезпеку для світу вербалізував у середині ХХ ст. Д. Донцов.

Статті Д. Донцова «Чи Росія є непоборна?» (українською мовою) та «Is Russia invincible?», «Wenn will the West Understand Russia» (англійською мовою), надруковані в англійській пресі, на жаль, не стали знаковими для українців. Проте надважливими вони є в час війни, оскільки мислитель дає промовисту антитезу (Захід – Росія), яка є базою для різного типу аргументації. Перепрочитання творів Д. Донцова дозволяє зрозуміти візію доктора права, ідеолога українського націоналізму, мислителя та публіциста. Автор дає нам численні екстралінгвальні посилення, що не втратили своєї актуальності: а) домінувати над Заходом – це єдине бажання Росії, б) небезпечною є короткозорість політики європейських держав, в) Росія розуміє лише силу, г) згубними є половинчасті дії в міжнародній політиці, бо компроміси Заходу призвели до зростання могутності російського імперіалізму, г) існує проросійська політика Заходу, яка не хоче прийняти програму розподілу Росії.

Аргументація думок Д. Донцова про ворожість Росії для світу виразно йде через низку мовних засобів, серед яких: а) нанизання прізвищ, б) численне вживання топонімів, в) синонімічні ряди, що відтворюють суть політики Заходу (Європи), г) увиразнювальні перифрази, г) промовисті порівняння тощо.

Отже, у статті доведено, що український мислитель ще в середині ХХ ст. чітко вербалізував суть Росії як світового лиха.

Ключові слова: прагматика, дискурс, мовні засоби, антитеза, екстралінгвальні посилення, Дмитро Донцов.

The article shows that for many years we have been dealing with the imperial knowledge of Russia's invincibility and greatness, but Dontsov proves that this is only a myth created by Russia. The methods and linguistic means used by the thinker to destroy this myth in the mid-twentieth century are analysed. Today, during the large-scale Russian-Ukrainian war, the whole world understands that Russia is destroying not only the values of democracy but also the laws of the world, and that Russian narratives are a complete lie. Instead, it is Ukraine that protects the whole of Europe. The position on Russia's tyranny and its danger to the world was verbalised by Dontsov in the mid-twentieth century.

Dontsov's articles "Chy Rosiia ye nepoborna?" (in Ukrainian) and "Is Russia invincible?", "Will the West Understand Russia" (in English), published in the English-language press, unfortunately, did not become significant for Ukrainians. However, they are extremely important in times of war, as the thinker gives an eloquent antithesis (West – Russia), which is the basis for various types of argumentation. Rereading Dontsov's works allows us to understand the vision of the doctor of law, ideologist of Ukrainian nationalism, thinker and publicist. The author gives us numerous extra-linguistic messages that have not lost their relevance: a) dominating the West is Russia's only desire, b) the short-sighted policy of European states is dangerous, c) Russia understands only force, d) half-hearted actions in international politics are disastrous, because the West's compromises have led to the growth of the Russian imperialism power, e) there is a pro-Russian policy of the West, which does not want to accept the Russia division programme.

The argumentation of Dontsov's thoughts about Russia's hostility to the world is clearly expressed through a number of linguistic means, including: a) stringing of surnames, b) numerous uses of toponyms, c) synonymous series that reproduce the essence of the West's (Europe's) policy, d) expressive periphrases, e) eloquent comparisons, etc.

Thus, the article proves that in the mid-twentieth century the Ukrainian thinker clearly verbalised the essence of Russia as a global disaster.

Key words: pragmatics, discourse, language means, antithesis, extralinguistic messages, Dmytro Dontsov.

Постановка проблеми. Лінгвістика впевнено змінила свій вектор опрацювання фактичного матеріалу від структурної проблематики, яка є скелетом мови, до антропоцентризму, себто до життя нації в мові. Відтак важливим стає аспект впливу автора на світ, який він подає через мовний матеріал, та зворотній вектор, як мова визначає належність автора до культурного, політичного, соціального ракурсу, себто як мова віддзеркалює позицію автора. Поєднання тексту та ситуації його створення і є предметом розгляду прагматики, зокрема дискурсивної практики.

Жанр політичного дискурсу, що є полем ідеологічної боротьби, розглядаємо на основі анти тези *Захід (Європа) – Росія*, що вербалізована в текстах Д. Донцова з метою показу недалекоглядної політики Заходу та особливо потрібної місії України у викритті легенди, чи міту, про непереможність Росії. Вражає актуальність тексту «Чи Росія є непоборна?», який автор самостійно переклав для англомовного читача («Is Russia invincible?»), та статті «Wenn will the West Understand Russia», написаною англійською мовою. Сьогодні антитеза *Захід – Росія* стала визначальною для України, яка бореться проти російського повномасштабного вторгнення. Отож екстралінгвальні чинники та мовний аналіз текстів Д. Донцова дають можливість усвідомити проблематику *Захід (Європа) – Росія*, що стала для України вкрай злободенною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дискурсу та дискурсивної практики є предметом розгляду сучасної прагматики. У мовознавстві дискурс розуміють як мовлення, як лексичну одиницю, що відповідає фразі (слову, реченню, міркуванню), як висловлювання, як бесіду, як конструкт, що творить текст. Відтак об'єктом розгляду є життя мови, тобто, як мова існує в соціальному вимірі, як діяльність автора впливає на читача чи слухача.

Важливим етапом в розвитку прагматики є праці Ф. Бацевича, який пропонує вивчення комунікації як мовного коду, наголошуючи на світобаченні автора, атмосфері й тактиці спілкування тощо. Отож предметом лінгвістичної прагматики є «суб'єктивний чинник у Мові, Мовленні й Комунікації (Мовленнєвій діяльності, Спілкуванні)» [2, с. 47].

Цінним є вивчення прагматики публіцистичного стилю, про що говорить К. Серажим. Авторка дослідила дискурсивні можливості та комунікативні стратегії мовної особистості, жанрові форми вираження політичних поглядів тощо [13]. Вивчення дискурсу на основі тексту, який є квантом дискурсу, де синтаксичні одиниці формують складне синтаксичне ціле, подає А. Загнітко [6, с. 80].

У сучасному мовознавстві чималу роль відіграють праці про комунікативний та дискурсивний простір мовної особистості. Наприклад, опис мовної спроможності О. Потебні вперше зробив його сучасник Д. Овсяннико-Куликовської [12], згодом постать харківського професора стала предметом вивчення Ю. Шевельова [16], І. Фаріон [15] та ін. Багатопланово описано мовну особистість Т. Шевченка [4; 8; 9], І. Франка [6, с. 30–41; 14], Лесі Українки [3; 7] та інших величких постатей українського мовно-культурного простору.

Серед українських мислителів знаковою є особистість Д. Донцова, доктора права, ідеолога українського націоналізму, публіциста, виховника покоління УПА. Його публіцистика дозволяє усвідомити візію України у світовому контексті. Вивчення мови творів Д. Донцова є предметом розгляду О. Микитюк [10; 11].

Мета дослідження. Подати мовний аналіз статей «Чи Росія є непоборна?» («Is Russia invincible?») та «Wenn will the West Understand Russia». Відповідно до поставленої мети завдан-

ням є: а) показати, як Д. Донцов омовлює політику Заходу та Росії і визначає місце України на світовій шахівниці, 2) охарактеризувати мовні засоби, що стали основою для підсилення антитези *Захід – Росія*.

Виклад основного матеріалу. Дискурсивна практика дозволяє нам з'ясувати прагматикон автора, себто його стратегію, тактику, інтенції, що впливають на зміст твору та доносять ідеї автора до читача. Комунікативні наміри є чільними для вивчення мовної особистості, яка впливає на історичні події та водночас формує думку про реальність [6, с. 15].

Первісно стаття «Чи Росія є непоборна?» була написана українською мовою в січні 1950 р. та згодом стала частиною книжки «Московська отрута, що була видана 1955 року в Торонто-Монреалі. Проте Д. Донцов вважав за доцільне подати англійськомовному читачеві суть політики Росії та позицію Західних держав. Відтак англійський варіант статті автор зробив 1957 р. та помістив у журналі «The Ukrainian Review». Ще одна стаття, де чітко протиставлено антитезу *Захід – Росія*, має дуже промовисту назву «Якщо Захід захоче, Росія зрозуміє», тобто «Wenn will the West Understand Russia» (газета «ABN-Correspondence»), (1953 р.) є авторським дописом, який не має прямої аналогії з українським текстом. Це праці, написані в еміграції, оскільки після окупації України більшовицькою армією Д. Донцов жив у різних країнах (Румунія, Франція, Німеччина, Англія, Канада), проте постійно торкався української проблематики.

З позиції прагматики інтенцією (наміром) Д. Донцова є протиставити Росію до Заходу (Європи). Формуючи таку антитезу, мислитель вживає численні методи аргументації, бо для нього потребою є «тверда принциповість і прямота» [1, с. 25]. Антитеза *Захід – Росія* червоною ниткою проілюстрована у творі великого журналіста, приміром екстралінгвальними посланнями статті є геополітичний, історичний, військовий, соціальний аспекти.

У геополітичному аспекті Д. Донцов звертає увагу на таке: а) західні держави за мир, проте Росія хоче лише завоювання та контролю за іншими країнами, а її мрією є світове панування; б) Захід мав намір використати організацію ООН як інструмент миру, однак Москва планувала паралізувати вето ООН; в) домінувати над Заходом – це єдине бажання Росії; г) Захід завжди за компроміси, навіть якщо вони призводять до безперервного зростання могутності російського імперіалізму. На противагу Заходу «московською метою в усіх цих випадках є створення «нового» світ за советським зразком» [18].

Зверненням до фактів історії, мислитель підкреслює, що численні політики бачать Росію як велета, а він доводить, що це «велет на глиняних ногах» [5, с. 150; 17]. Водночас Д. Донцов зазначає, що маємо «короткозору політику європейських держав» [5, с. 150; 17], а потрібною є «сильна політика», бо тільки сила могла приборкати Росію. Небезпекою є нейтральність держав, наприклад, під час Кримської війни існувала протиросійська коаліція, але нейтральною була Австрія [5, с. 152; 17], що і стало допомогою для Росії. Бути нейтральною і сьогодні означає помагати Росії. Зокрема, під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України (2022 р.) Австрія, Туреччина та Болгарія не дозволили виступити В. Зеленському в їхніх парламентах, щоб розповісти про війну, тобто демонстрація нейтральності знову додала певності загарбникові.

Антитеза *Захід – Росія* підсилена зверненням до військової проблематики, що є екстралінгвальним посилом. Зокрема, коли армія Наполеона захопила всю Польщу, Білу Русь, частину московських земель, то в Росії почав ширитися «дух поразенства» [5, с. 151; 17]. Але Захід боявся взяти до рук зброю та скерувати її проти Московщини. Перестороги екзильного гетьмана П. Орлика також не вплинули на Захід. Д. Донцов зазначає, що Росія завжди користує з боязні Заходу, тому ця ворожа держава свої поразки обертає на успіх. Великий журналіст переконує, що «усі перемоги Росії не військово-стратегічної, а політичної натури» [5, с. 150; 17].

Твори мислителя нагадують читачам, що допомогу Росії продемонструвала і російсько-японська війна, коли поразка Росії «не перемінлася в катастрофу тільки завдяки приязному відношенню до неї Заходу» [5, с. 152; 17], який не дав розвалити імперію. Д. Донцов констатує,

що Вільгельм (німець) запевнив царя у своїй приязні, а «за цю нейтральність своїм західнім сусідам відплатила Росія інвазією на них у 1914 році» [5, с. 152; 17]. Отож «Росія тепер загрожує всьому світові зовсім не через її мілітарну могутність, а через проросійську політику Заходу» [5, с. 152; 17].

Вагомим є соціальний чинник, бо Захід за основу бере національний елемент (не розуміє, що Росія – багатонаціональна), відтак головна мета Заходу щодо Росії – «укосякнення її імперіалізму» [5, с. 152; 17]. Мислитель наголошує, що Захід відмовляється бачити в потворній імперії зліпку різних національностей, тому не хоче усвідомити необхідності розподілу Росії, хоча це єдиний шлях розбиття імперії. Навіть у 1941–1945 рр. Захід не робив ставку на свободу уярмлених народів (Польщу, Балтику), а пропагував «нову білу Росію» [5, с. 153; 17] з Власовим, тобто Захід ігнорує свободолюбні нації (Україну теж) і мріє про якусь видозмінену Московію.

Ці екстралінгвальні посили від Д. Донцова дозволяють зробити висновок, про небажання Заходу розвалити московську потвору. Автор переконаний, що легенда про непереможність Росії – це лише легенда, якої треба позбутися. Натомість українська проблема є проблемою міжнародної ваги, тому «лише Україна мусить видати людей, які поставили б цю проблему співмірно з її величиною, людей, не манекенів» [5, с. 153; 17]. Отож мислитель ще в січні 1950 р. переконував весь світ, що конфлікт з Росією був засадничий, що він подає через антитезу *Захід – Росія*, впливаючи таким чином на українськомовного та англійськомовного читача.

Злободенність аналізованих статей підсилюють численні власне мовні засоби, які зосереджено на:

а) нанизуванні власних назв, серед яких основу становлять прізвища представників різних держав, зокрема: *Карл Шведський, Наполеон, Дюк Альба, Вільгельма II, Гітлер, Рузвельт* [5; 17; 18]. Антитезу *Захід – Росія* підсилюють численні постаті московського світу: *цар Петро, Іван Грозний, Миколи I, Катерина II, Сталін*. До речі, серед українських особистостей згадано лише *Пилипа Орлика* (як пересторогу щодо політики Московії) та *Івана Котляревського*, який є виразником українського дуду. Д. Донцов наводить факт, як Наполеон зацікавився козацькою «Енеїдою» та доручив написати історію українських козаків як такої потуги, що підважувала могутність московської імперії [5, с. 151; 17];

б) топонімах *Захід (Європа) – Росія*, за допомогою яких показано несумісність цих утворень. У текстах також є промовисті для геополітики топоніми *Польща, Біла Русь, Крим, Балкани, Манджурія, Туреччина, Австрія, Китай, Чехія, Далекий Схід* [5; 17; 18]. Лексему *Росія* великий журналіст подає через точні назви *Москва, Московія, Московщина, Московське царство*;

в) розлогих синонімних рядах, бо Д. Донцов викриває західну політику такими лексичними одиницями: *короткозора політика європейських держав, неfortunна політика державних мужів, політична нерішучість Заходу, приязне ставлення до неї (Росії) Заходу, проросійська політика Заходу, нейтральність, індоленції західної політичної думки, індолентна політика, небажання Заходу розвалити московську потвору, байдужість чи ігнорація, загравання* [5; 17; 18].

Підсилюють ці синонімні ряди слова з основою на дієслівному компонентові: (*Захід*) *боявся взяти до рук зброю, яку безнастанно проти нього уживала Московщина; Заходові важливіше було гедлювати нині, ніж думати про завтрашню небезпеку; просити миру за ціну понижуючих умов; запевняти у приязні* [5; 17; 18]; *Захід завжди був за компроміси, навіть за ціну безперервного зростання могутності російського імперіалізму* [18];

г) увиразнювальних перифразах, де Росія отримує описові звороти, подані з негативним забарвленням: *московський ведмідь; московська потвора, одвічний ворог всього християнства і жахливий тиран, московський ведмідь, потворна імперія* [5; 17; 18];

г) промовистих порівняннях: «*Росія пухне, як ропуха, і росте, як на дріжджах*» [5, с. 152; 17] тощо.

д) повтореннях, приміром, коли йдеться про те, що українців не здолати, автор апелює до часових відтинків: «*Ні часи найбільшої потуги царату <...>, ні часи підтримки тими демократіями російської контрреволюції на Україні, ні часи Рапалло (німецько-російської приязні в 1920-х рр.), або загравання Франції з ССРСР не ліквідували цієї проблеми*» [5, с. 152; 17]. В іншому місці автор підсилює висловлювання часткою «і»: «*А поміч Америки в 1905 році була відкинена і мілітарно, і психологічно*» [5, с. 152; 17].

Вагомим для прагматики тексту є емоційний чинник. Автор вживає умовний спосіб («*могла би бути іскра*» [5, с. 151; 17], що би зруйнувала Московію), численні вставні слова («*на щастя для Європи і для людськості*» [5, с. 152; 17]), фразеологізми («*віра у свою зірку*»), сказано про Наполеона [5, с. 151; 17]). Емоційна лексика налаштовує на сприйняття твору, зокрема, людей, що стоять на чолі держави, Д. Донцов називає «*державні мужі, що бачили далеко*» [5, с. 152; 17].

Отож екстралінгвальні та власні мовні чинники формують уявлення про взаємини Заходу та Росії і переконують, що для українців за всіх часів був можливий єдиний незмінний заклик «Бути сильними».

Висновки. Прагматика як складова антропоцентризму дає змогу відчутти зв'язок «автор – читач» та сфокусувати свої дії на розумінні намірів автора, що підсилені культурно-політичною ситуацією. Великий журналіст самостійно переклав статтю «Чи Росія є непоборна» англійською (інша стаття відразу написана англійською), щоб ознайомити англійськомовних читачів з поданою проблематикою, яка завжди була апогеєм у світовій політиці. Статті Д. Донцова увиразнюють основну антитезу *Захід – Росія*, за допомогою якої автор викриває легенду про непереможеність Росії та відтворює суть України як історичного гравця.

Мислитель наголошує, що причини успіху Московії мали не військово-стратегічний, а політичний характер. Щодо Заходу, то він ніколи не усвідомлював загрози від Московії і завжди вибирав обережну політику. Сьогодні стало очевидно, що Д. Донцов у середини ХІХ ст. показав стереотипи щодо Росії, її міти та ідеї, які призвели до повномасштабного вторгнення в суверенну Україну.

Мислитель описує Росію як таку, що завжди чинить злочини проти людства. Усі ідеї текстів мислитель вербалізує через такі посили: а) єдине бажання Росії – це впливати на Західні держави, б) політика європейських держав завжди була вкрай обережна, в) Росія розуміє лише силу, г) компроміси Заходу призвели до зростання могутності російського імперіалізму, г) Захід часто має проросійську політику, що спричинило загрозу всьому світові.

Численні мовні засоби, зокрема перифрази, порівняння, перифрази, повтори, вживання умовного способу, нанизування дієслівних конструкцій роблять твори Д. Донцова промовистим для читача.

Перспективи подальших досліджень є аналіз мовного наповнення циклу статей, присвячених антитезі *Захід – Росія*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган О. Ідеолог національної величі. *Хрестом і мечем*: твори. Тернопіль : Рада, 2010. С. 8–66.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
3. Богдан С. Епістолярний ідіолект Лесі Українки в інтер'єрі родинної комунікації: уліта. *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / редкол. : Ю. Громик (голов. ред.) та ін. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2020. Вип. 13. С. 16–34. doi:10.29038/2413-0923-2020-13-16-34.
4. Ващенко В. С. Народньо-образні слова у поезіях Т. Г. Шевченка. *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 33–37.
5. Донцов Д. Чи Росія є непоборна? *Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. Т. 9. Ідеологічна і культурологічна есеїстика* (1948–1957 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2015. С. 150–153.
6. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології: монографія. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.

7. Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки): збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25–26 лютого 2021 року / науковий редактор Тетяна Єщенко. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. 620 с.

8. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: монографія. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с.

9. Мацько Л. Мовна особистість Тараса Григоровича Шевченка як чинник формування українських філологів. *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи* : зб. наук. пр. / упоряд. С. К. Богдан. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. Вип. 15. 344 с.

10. Микитюк О. Лінгвоперсона Дмитра Донцова як фокус розуміння максими «характер». *Matica Srpska Slavic Studies*. Збірник Матице српске за славистику. Review of Slavic Studies / Главни и одговорни уредник Корнелија Ичин. Книга 102. Нови Сад: Матица српска, 2022. С. 411–425. DOI: https://doi.org/10.18485/ms_zmss.2022.102.23

11. Микитюк О. Прагматичний зріз творів Дмитра Донцова: стратегії аргументації. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». Вип. 1(25). Дніпро : Роял Принт, 2023. С. 205–219. DOI: 10.32342/2523-4463-2023-1-25-15

12. Овсяннико-Куликовский Д. А. А. Потєбня какъ языковѣд-мыслитель. Оттискъ изъ журнала «Кіевская Старина». Київ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайл. 1893. 60 с.

13. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу) : дис. ... докт. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2003. 408 с.

14. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали: монографія / До 150-річчя від народження І. Франка. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 372 с.

15. Фаріон І. Олександр Потєбня в контексті соціолінгвістики. *Дивослово*. 2016. № 4. С. 31–37.

16. Шевельов Ю. Олександр Потєбня і українське питання: спроба реконструкції цілісного образу науковця. *Олександр Потєбня. Мова, національність, денационалізація*. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1992. С. 7–46.

17. Donzov D. Is Russia Invincible? *The Ukrainian Review*. 1957. № 1–4. London, 1957. С. 118–124. Доступно: <https://diasporiana.org.ua/periodika/13984-the-ukrainian-review-1957-n-1-4/>

18. Donzov D. Wenn will the West Understand Russia. *BN-Correspondence*. 1953. n. 1–12. Munich, 1953. С. 48. Доступно: <https://diasporiana.org.ua/periodika/13880-abn-correspondence-1953-n-1-12/>